

KERESZTESEK ASZTALÁNÁL

*Étkezés és asztali kultúra
a keresztés kori Közel-Keleten*

Buránszki Nóra

Az asztali kultúra emlékei Margat várából

A 11. század végén meginduló kereszties hadjáratok eredményeképpen a 12–13. század folyamán a Mediterráneum keleti részén új államalakultok jelentek meg, a kereszties államok. A kereszties államok anyagi kultúrájára végig egyfajta kettősség jellemző, hiszen amíg a Nyugat-Európából érkező különböző népek magukkal hozták az otthoni szokásaikat, beépítve azt a mindennapjaikba, addig a helyi, jellemzően keleti eredetű tradíciók is hatottak rájuk, gyakran átvették és sok esetben ötvözték azokat otthonról hozott kultúrájukkal. A korszak kerámiaművességét vizsgálva jól követhető ez a kettősség, hiszen míg mondjuk az edényformák esetében továbbélnek a keleti hatások, addig a díszítés, a motívumkincs már sokkal inkább a nyugati ízlésvilágot tükrözi.

A középkori kerámiák esetében jellemzően két nagyobb edénycsoportot, a kifejezetten asztali használatra szánt díszes asztali edényeket, illetve a jellemzően díszítetlen konyhai edényeket különíthetjük el. Ez utóbbiak lehetnek főzőedények, de ide sorolhatjuk például a különböző nagy méretű tárolóedényeket is. Egy-egy korszak étkezési kultúrájának változásával új típusok jelenhetnek meg, esetleg tűnhetnek el.

KONYHAI EDÉNYEK

A szentföldi konyhai edények közé jellemzően a különböző főző- és sütőedényeket, valamint a nagyobb méretű tárolóedényeket sorolhatjuk. A főzőedények (fazekak) jellemzően gömbölyű aljúak voltak, jó minőségű, hóálló, vörösesbarna anyagból készültek, és belül jellemzően sötétbarna ólommaz borította őket, néha azonban csak az edény alját. Formailag ezek a korai iszlám (9–11. század) fazéktípusból eredeztethetők, kezdetben attól csak kis mértékben tértek el, csupán a fazékra jellemző fül alakja változott meg (a korábban egyenes fület egy háromszög alakú, kissé felhúzott fül váltotta fel). A 13. század második felétől azonban már megjelent egy kisebb, mélyebb fazéktípus is, amely már egy más típusú, jobb hóállóképességű agyagból készült, és egyre jobban kiszorította a korábbi típust. A váltással egy időben kimutatható, hogy a korábban Libanon partvidéki, elsősorban Bejrút környéki műhely szerepét a 13–14. századtól kezdve egyre jobban átvette Ciprus szigete, ahol még a kereszties államok eleste után, a 14–15. században is gyártottak főzőedényeket. A konyhai edények másik típusát a laposabb sütőedények alkotják, amelyek a fazekakhoz hasonló agyagból készültek, feltehetően egy műhelyben. Az egykori főzőedények használatához jó támpontot adhat, hogy a kereszties kori várak konyháit több helyen, például Margat, illetve Apolonia (Arsuf) várában is sikerült feltárni. A kereszties kori tűzhelyek jellemzően háromosztatú, kőből épült tűzhelyek voltak, a felső részükön domború kialakítással.

A konyhai edénykészlet másik jellegzetes csoportját alkothatták a különböző nagy méretű tárolóedények, hombárok, illetve nagyobb méretű amphorák, amelyek aljtörédei sokszor a padlóba tapasztva kerültek elő. Ezek jellemzően kézzel készített, mázatlan edények voltak.

Nagyobb méretű főzőfazék a margati várból

Nagyobb méretű főzőfazék a margati várból

Sütőtál a margati várból

Sütőtál a margati várból

ASZTALI EDÉNYEK

A konyhai edények mellett a kerámiatípusok másik nagy csoportját a különböző asztali edények alkotják. A kisebb méretű, 20–25 cm magas, körte alakú egyfülű korsók, illetve a nagyobb méretű, feltehetően víz tárolására szolgáló asztali amphorák (ezek magassága jellemzően 30–40 cm között váltakozik) mellett különböző méretű mázas tálak sokasága jelenik meg. A mázas edények formailag viszonylag hasonlóak, jellemzően félgömb alakúak vagy úgynevezett karinált formájúak, és minden esetben talpgyűrűvel rendelkeznek. Változatos díszítőmotívumaik azonban a Mediterráneummal való élénk kereskedelemről árulkodnak, így a mázas asztali edények között megtaláljuk az észak-itáliai eredetű protomajolikákat, vagy éppen az egykori bizánci hagyományokat folytató, 13. századra jellemző, bekarcolt díszű, ún. égei tálakat is.

Az importkerámiák mellett megjelennek viszonylag egyszerűbb, slippel vagy engóbbal festett [a slip és az engób az agyagtárgyakra az első égetés előtt, még bőrkemény állapotukban felvitt agyagfesték – a szerk.] díszű mázas tálak is, illetve egyszínű, általában sárga, kisebb arányban zöld ólom mázas tálak is; az utóbbiak feltehetően helyi műhelyek termékei lehettek.

Kulacs töredéke

A kereszties kori anyagi kultúra egyik leglátványosabb és legszebb tárgyai az úgynevezett sgraffito díszítésű mázas tálak [a sgraffito olyan díszítő eljárás, melyben egymásra felvitt különböző színű festékek felső rétegét precízen visszakaparják, kikarcolják, ami által előtűnik a mélyebben fekvő réteg színe – a szerk.]. A díszítés során a megformázott, megszáradt tálat fehér slippel (engóbbal) mártják (jellemzően a tál belső oldalát, illetve a peremét), ezután kerül fel a bekarcolt mintázat, amelyről a díszítési mód az elnevezését kapta. A kiégetett tálat ezután vörös, illetve sárga oxidfestéket tartalmazó mázzal, majd száradás

után az egészet egy áttetsző ólom mázzal vonják be. A bekarcolt vonalak mélyedésében a máz összegyűlik, míg a réz-, illetve az okkerszemcsék miatt a máz jellemzően

Asztali amphorák típusai és korsó a maragati várból

Port
St. Sy-

meon vagy arab

nevén Al-Mina a keresztes

korban Antiókhia kikötője volt, amit 1936–1939 között tárt fel Athur Lane, és nagy számban talált sgraffito díszes tálakat is. Sokáig a kutatás úgy gondolta, hogy ennek a tárgytypusnak a műhelyközete is valahol Antiókhia környékén lehet, ma már inkább egy kiterjedtebb észak-szíriai műhelyközpontot feltételez a kutatás.

Égei tál Margat várából

foltokban sárga, illetve zöld mázas lesz, megadva ezzel a díszítési stílus jellegzetes

áru, amely részletgazdag, precíz kidolgozásával jól elkülöníthető tipológiai csoportot alkot.

Engóbos festésű tál (slipware) a margati vár területéről

mellett erre a csoportra jellemző, hogy a tál középső részén figurális motívumokat használ, így például ember-, címer- vagy állatábrázolás is feltűnik rajtuk. Az utóbbi esetben nem ritka a mitológiai lények (szfínx, griff stb.) ábrázolása sem.

Bár ezek az asztali edények nagy számban kerültek elő különböző keresztes várak (Margat, Akkó, Crac des Chevaliers, Arsuf) feltárásából, Margat esetében kiemelkedő egy, a vár suburbiumában [külső vár/külváros – a szerk.] feltárt lakóház emlékanyaga, amelynek betöltéséből az elmúlt évek során több mint tíz különböző sgraffito díszes tálát sikerült restaurálni.

mintázatát. A díszítési stílus az egész Mediterráneumban megfigyelhető és a keresztes kortól az iszlám korig kimutatható, bár a motívumok, illetve a táltypusok az egyes korszakokban eltérőek. Formailag jellemzően két nagyobb csoportba sorolhatóak: egyrészt egy mélyebb, karinált típusú formára, valamint egy félgömb alakú, sokszor kihajló, csipkézett peremű tárgytypusra. Ez utóbbi átmérője jellemzően 20–30 cm között van, de nem ritka a nagyobb, 40 cm átmérőjű tál sem. Valamennyi típusra jellemző a talpgyűrű, s elsősorban az alacsony talpgyűrű használata. A legtöbb tál különböző növényi, illetve geometrikus motívummal díszített. A sgraffito díszes tálak egyik legszebb csoportja az ún. Port St. Symeon-i

Az égei tálak (*Aegean ware*) csoportját A. H. S. Megaw különítette el 1975-ben a ciprusi Paphos területén végzett ásatási eredménye alapján. A tálak a 13. századi leletanyagra jellemzőek. Ma már a kutatás úgy véli, hogy nem feltétlenül képezhetnek önálló műhelyt, inkább a bizánci kerámiaművesség részei lehettek, elterjedési területük is az egykori Bizánci Birodalom területére esik.

Bár ezek az asztali edények nagy számban kerültek elő különböző keresztes várak (Margat, Akkó, Crac des Chevaliers, Arsuf) feltárásából, Margat esetében kiemelkedő egy, a vár suburbiumában [külső vár/külváros – a szerk.] feltárt lakóház emlékanyaga, amelynek betöltéséből az elmúlt évek során több mint tíz különböző sgraffito díszes tálát sikerült restaurálni.

Levesestálak a margati várból

Geometrikus díszítésű kis korsó

LEVESES TÁLAK

Az asztali és konyhai edények mellett érdemes megemlíteni egy érdekes tárgytypust, amit az elmúlt évek kutatásai során egyértelműen a Johannita Lovagrendhez köthetünk. Szinte valamennyi, a 13. század folyamán a lovagrend kezére jutó vár feltárása során nagy számban kerültek elő. Maga a típus egy félgömb alakú, egyszerű, kihajló, tagolatlan peremű tál, amely a keresztes kori tálakhoz hasonlóan alacsony talpgyűrűvel rendelkezik. Élénkvörös, narancssárga vagy vöröses anyagú, peremátmérője 20–25 cm között váltakozik, magassága 7–8 cm, úrtartalma általában fél liter körül lehetett (kb. akkorák, mint a mai müzlistálak). Először a legnagyobb számban az akkói vár feltárása során került elő a tárgytypus, itt sokszor a belsejét fehér engób borítja, de például Crac des Chevaliers várában már a máztalan darabok mellett sötétbarna mázzal bevont darabok is előkerültek. A margati vár feltárása során csak néhány töredéken figyeltünk meg engóbot, itt a legtöbb darab máztatlan volt. Az előkerült töredékeket három nagyobb csoportba lehetett sorolni: egy mélyebb, öblösebb fajta, egy sekélyebb, nagyobb peremátmérőjű típus (ez viszonylag ritka volt), illetve egy laposabb, tányérként meghatározható

típus. A keresztes kori keltezésüket segíti, hogy például mind Margat, mind pedig Arsuf várából sertécsontokkal együtt kerültek elő. Valamennyi feltárt vár leletanyagában viszonylag nagy számban ismertek, jellemzően egy helyről. A margati vár udvarán egy nagyobb méretű gödör feltöltéséből legalább 500 darab edényt lehetett elkülöníteni, amelyek közül mintegy 100 darab teljesen ép vagy kiegészíthető volt, ami alapján az feltételezhető, hogy a tálak egy időben kerültek kidobásra. Maga a tárgytypus csak a 13. századi leletanyagra jellemző, illetve legnagyobb számban a johannita várak anyagában fordul elő, így feltételezhető, hogy a lovagrend betegség zarándokellátási kötelezettségével hozható kapcsolatba.

A nyugati hatás mellett a kerámiaművességben megfigyelhetőek a muszlim hatások is, ennek szép példányai a 13. századi emlékegyéből is ismert kulacsok, vagy éppen a margati vár suburbiumából előkerült kisebb méretű, kézzel festett, geometrikus díszítésű kis korsó, amely a helyi, elsősorban arra a vidékre jellemző kerámiaművesség emléke.

Állat- és emberbrázolásos sgraffito-töredékek a margati várból

Sgraffito díszes edények a margati suburbiumból

